

УДК 614.253:608.1:341

Лур'є К.І.

СУЧАСНІ БІОЕТИЧНІ АСПЕКТИ І МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Запорізький державний медичний університет

У статті відображені тенденції прогресу новітніх напрямів сучасної медицини, таких як генетика та генна інженерія, реаніматологія та трансплантологія, що обумовлює появу нових біоетичних проблем. Однак, не всі проблеми можливо пояснити та вирішити в межах лікарської етики та деонтології. Звертається увага на недостатню, а іноді відсутню юридичну регламентацію в питаннях меж та імперативності міжнародно-правових стандартів і державно-національних актів, які стосуються біоетичних аспектів. Наступним етапом дослідження є моніторинг процесу формування і становлення національних юридичних стандартів в сфері біоетики та їх збалансованості з положеннями міжнародного права.

Ключові слова: біоетика, міжнародне право, конвенція, Європейський суд з прав людини.

Біоетика – це складний феномен, який виник як відповідь на загрози моральному та фізичному благополуччю людини. Саме в XIX сторіччі, коли відбувся бурхливий розвиток медичних технічних засобів, почався розвиток біоетики та правових процедур її регламентації. Світова спільнота була вимушена зіткнутися з двома важливими обставинами: пріоритет прав людини та зосередження уваги на захисті цих прав і прогресу багатьох напрямів медицини (генетика, реаніматологія, трансплантологія та ін.).

Глобалізація кидає виклик людству на персональному рівні, де істотним бар'єром завжди була біологічна суверенність кожної людини, її унікальність [4]. Поява нових медичних технологій виявила досить велику кількість морально-етичних проблем, які не можна було вирішити лише в рамках лікарської етики і деонтології. У зв'язку з ситуацією, що склалась, відбулось закріплення біоетики як міждисциплінарної науки, як галузі знань, що дозволяє пояснити морально-етичні та правові аспекти медицини.

Біоетичні питання все частіше досліджуються у працях авторів, які працюють у різних галузях наукових знань, серед них – Е. Згречча, Рамон Л. Лукас, Ж. Судо, Б. Юдін, А. Іванюшкін, Ю. Лопухін, Р. Рудий, М. Чащин, І. Бойко та ін. Безпосередньо міжнародно-правові проблеми біоетики розглядають П. Вітте, М. Медведєва, С. Стеценко, А. Абашидзе, Г. Терешкевич, Є. Тарасьянц, Н. Седова, А. Овсюк, П. Тищенко та ін.

Ван Ранслер Поттер, якого вважають «батьком біоетики», пропонував розуміти біоетику як науку виживання, що повинна бути не просто наукою, а новою мудрістю, яка об'єднала б найважливіші і вкрай необхідні елементи – біологічні знання і загальні людські цінності [3].

Більшість вчених визначають біоетику як науку, що вивчає, досліджує та аналізує людські дії з точки зору моральності в біологічно-медичній галузі та сфері охорони здоров'я стосовно їх відповідності моральним нормам та цінностям.

Актуальність наукового дослідження в рамках даної статті полягає у тому, що даний аналіз був проведений з урахуванням останніх міжнародно-правових актів та результатів діяльності міжнародних організацій у зазначеній сфері та має на меті аналіз процесу формування та становлення

міжнародно-правових стандартів в сфері біоетики.

Проблеми біоетики мають міждисциплінарний та міжгалузевий характер, до них причетні медики, екологи, біологи, філософи та правознавці, представники релігійних конфесій. Спільний науковий поступ біології і медицини є вже усталеним традиційним поєднанням, зазначає О. Кашинцева, та формують крізь призму права нову галузь знань – біоюриспруденцію [1].

Якщо узагальнити наукові, суспільні, релігійні погляди, національні особливості, традиції, то беззастережно можна сказати, що вони розробляють сукупність моральних принципів, норм і правил, яких необхідно дотримуватись у професійній діяльності. Найважливіші з них закріплені у відповідних законодавчих актах та знаходять своє відображення у міжнародних документах і конвенціях, деклараціях, хартіях. Ці принципи, норми та правила є дуже динамічними, тому з часом змінюються відповідно до змін соціально-економічних умов суспільства, державної політики та громадської думки.

Правова регламентація біомедичних аспектів закріплює широкий спектр прав, серед яких з особливою увагою регламентовані: право на повагу анатомії людської особистості, право на отримання інформації про діагноз і прогноз власного стану, право брати участь у прийнятті рішень про вибір методів лікування, аж до відмови від лікування взагалі та ін. Ця група прав виникла у зв'язку як із розвитком і поглибленням, «проникненням» в біологічну сутність прав людини, так і власне з розвитком медицини, біології та технологічним прогресом і, як результат, виникненням нових аспектів прав людини.

Вченими було проаналізовано та розроблено багато моделей взаємодії біоетики та права, але й досі міжнародно-правові стандарти прав людини в сфері біоетики перебувають на стадії формування, адже питання меж та імперативності відповідного правового втручання (у національне законодавство держав) залишається невирішеним. Узагальнений аналіз міжнародно-правових аспектів норм етики та права в питаннях біомедичних досліджень показав, що науковці дотримуються переважно трьох моделей

взаємодії біоетики та права. Перша модель – соціологічна, яка полягає в тому, що роль права майже нівелюється, оскільки прихильники даної концепції вважають, що воно не в змозі розв'язати етичні дилеми. Друга – формалістична, яка наголошує на тому, що право відіграє провідну роль в регулюванні будь-яких біоетичних питань, визначаючи жорсткі санкції за порушення встановлених приписів. І третя модель – ліберальна; вона говорить про те, що право закріплює лише деякі загальні біоетичні принципи [2].

Але варто зазначити, що дослідження правових категорій з точки зору теорії в будь-якому випадку пов'язані з відповідною юридичною практикою, за допомогою якої відбувається невинний процес нагромадження необхідного емпіричного багажу та його постійне вдосконалення на основі позитивного досвіду різних держав, а також вивчення міжнародного правопорядку та міжнародних біоетичних правових стандартів.

Серед усіх міжнародно-правових актів, які закріплюють права і свободи людини та громадянина, і, відповідно, право на охорону здоров'я, найперше варто виділити акти Всесвітньої організації охорони здоров'я. Первинними правовими джерелами формування нормативних актів, спрямованих на регламентацію найактуальніших питань сучасної біоетики, стали напрацювання Всесвітньої медичної асоціації, сформованої у 1947 році, як громадської організації лікарів із 64 країн. Ця структура розробила й запровадила чисельні рекомендаційні документи у сфері біології та біомедицини, які тепер об'єднують у поняття «біоетика». Серед них: Міжнародний кодекс медичної етики (1983 року) [5], Декларація незалежності та професійної свободи лікаря (1986) [6], Декларація щодо етаназії (1987) [7], Гельсінська декларація (1964) [8], Декларація щодо трансплантації людських органів (1987) [9], Дванадцять принципів надання медичної допомоги в будь-якій системі охорони здоров'я (1983) [10] тощо. Незважаючи на те, що ці документи мають рекомендаційний характер, вони відіграють провідну роль у формуванні загальних тенденцій біоетики та закладенні фундаментальної основи для подальшого розвитку її правового регулювання.

Досить велику кількість міжнародно-правових актів біоетичного спрямування також було прийнято Генеральною Асамблеєю ООН (наприклад, Декларацію ООН про клонування людини 2005 року [11]), Радою Європи, Європейським Союзом та багатьма іншими міжнародними організаціями.

У контексті правового регулювання біомедичних прав особливе значення мають документи, прийняті в рамках Ради Європи. Серед цих документів можна виділити як юридично обов'язкові, так і ті, котрі не мають приписів щодо обов'язкового виконання. До основоположних належать: Конвенція про захист прав людини та

основоположних свобод 1950 р. [12]; Конвенція Ради Європи про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини 1997 р. [13]; Додатковий протокол про заборону клонування людей 1998 р. [14]; Додатковий протокол, що стосується трансплантації органів та тканин людини 2002 р. [15]. Звичайно ж, одним з найбільш авторитетних документів у правовій регламентації питань біоетики є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та Конвенція про права людини та біомедицину 1997 р. Важливим положенням є ст. 29 Конвенції 1997 р., згідно з якою Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) може робити висновки з правових питань, що пов'язані з тлумаченням її положень, які носять рекомендаційний характер. ЄСПЛ може, не посилаючись безпосередньо на якусь конкретну справу, що знаходиться в судочинстві, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції 1997 р., на прохання уряду однієї із сторін Конвенції 1997 р., проінформовавши про це відповідно інші сторони або Керівного комітету з біоетики. Важливим є той факт, що ще в період розробки Конвенції 1997 р. ЄСПЛ розглядав значну кількість скарг, і було б нерозумним наділяти його повноваженнями по розгляду додаткової категорії справ. Однак, недоліком Конвенції 1997 р. деякі автори вважають відсутність можливості звернення до ЄСПЛ щодо захисту порушених прав. Так само, заявник в ЄСПЛ не може обґрунтовувати свої вимоги виключно за нормами Конвенції 1997 р. у відповідності до ст. 35 ЄКПЛ.

Проте, у деяких справах, ЄСПЛ посилається на положення Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р. Так, у справі «Гласс проти Сполученого Королівства» (Glass v. The United Kingdom) [16] розглядалось порушення права на повагу до приватного життя, і, зокрема, права на особисту недоторканість, а саме – згоди на медичне втручання. ЄСПЛ було визнано, що рішення про здійснення лікування всупереч запереченням пацієнта (або його законного представника) свідчить про наявність втручання в право на повагу до його приватного життя та його право на фізичну недоторканість. Також ЄСПЛ в рішенні по даній справі підтвердив, що така згода має бути добровільною, чітко вираженою та проінформованою, тобто ЄСПЛ застосував положення Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р. до конкретної справи. ЄСПЛ постановив, що не вважає законодавство, яке застосовувалось Сполученим Королівством, в тій чи іншій мірі несумісним з принципами, встановленими в Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р. Таким чином, ЄСПЛ може оцінити відповідність внутрішньодержавного законодавства з принципами Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р.

У рішеннях «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey) [17], «Во проти Франції» (Vo v. France)

[18], «Еванс проти Сполученого Королівства» (Evans v. The United Kingdom) [19] ЄСПЛ також посилався на положення Конвенції 1997 р.

Якщо аналізувати захист біомедичних прав Європейською конвенцією про захист прав людини та основних свобод 1950 р., необхідно зазначити, що він взагалі безпосередньо не передбачений, але звернення можливе за низкою статей Конвенції 1950 р., і така практика існує, наприклад, при порушенні статей 2, 3, 5, 6, 8. Зокрема, у разі порушення біомедичних прав людини можна посилатися на ст. 2 (Право на життя), ст. 3 (Заборона тортур), ст. 5 (Право на свободу та особисту недоторканість), ст. 6 (Право на справедливий судовий розгляд), ст. 8 (Право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції 1950 р., що підтверджується відповідною судовою практикою.

Однак, незважаючи на вже здобуті досягнення в сфері міжнародно-правової регламентації питань біоетики, з метою здійснення вищої суспільної мети біоетичної сфери, збереження людського генофонду та психо- й біологічної цілісності людини, має бути створено імперативну універсальну міжнародну правову систему, яка передбачала б найоптимальніші правові механізми забезпечення та реалізації біоетичних правових стандартів. Саме такі міжнародні біоетичні стандарти мають бути інкорпоровані до національних правових систем, виконуватися національними інститутами правопорядку та правової законності, національними та міждержавними службами з питань біо- та психобезпеки, а також постійно контролюватися міжнародними та національними моніторинговими біоетичними службами.

Здійснення комплексного дослідження міжнародних й національних біоетичних правових систем дає можливість виявити їх взаємодію та невпинне взаємопроникнення, відстежити формування єдиного міжнародно-правового, наднаціонального біоетичного поля. Саме в таких умовах, на основі гармонізації й уніфікації національних біоетичних правових норм та інститутів, застосування єдиних для всіх держав правових стандартів, норм та принципів міжнародного біоетичного права, можна оптимально розв'язувати наявні біоетичні проблеми, усувати правові колізії та суперечності, здійснювати подальше вдосконалення механізму реалізації біоетичних прав і свобод людини. Цей процес має відбуватися незалежно від типів правових систем певних держав чи відмінностей правових масивів.

Що стосується практики України, то участь у міжнародно-правовому регулюванні проблем в сфері біоетики передбачає необхідність ратифікації багатьох міжнародних документів, в тому числі і Конвенції про права людини і біомедицину 1997 р. В Україні вже відбулося декілька Національних конгресів з біоетики (останній - у вересні 2010 р.), де розглядалися питання

прискорення ратифікації багатьох документів з метою більш повної їх реалізації. Також була висунута теза, що більш ефективна імплементація біоетичних міжнародно-правових норм до вітчизняного законодавства буде сприяти також прийняттю окремого закону про біоетику, про що неодноразово зазначалося у правничій літературі.

Міжнародно-правове регулювання питань біоетики знаходиться в стадії становлення та формування, характеризується, з одного боку, єдністю намірів країн світу врегулювати дані питання на підставі концепції людської гідності та загально визнаних міжнародно-правових стандартів у галузі прав людини. З іншого боку, існування різних моделей біоетики, різних підходів до тлумачення змісту низки оціночних понять, що склалися внаслідок плюралізму культурних чинників, зумовлюють неоднозначність та певну невизначеність такого регулювання, зокрема стосовно кардинальних питань біоетики, таких, наприклад, як визначення початку та закінчення життя, правового статусу ембріона тощо.

Висновки

Таким чином, сьогodenний науковий прогрес, який сприяє появі новітніх біомедичних технологій, а також сучасні процеси глобалізації суспільства не тільки зумовлюють існуючі морально-етичні проблеми, але й потребують подальшого вдосконалення міжнародно-правових відносин в сфері біоетики. Залишається актуальним питання аналізу появи спеціальних міжнародних механізмів захисту біомедичних прав у найближчому майбутньому та їх подальша правова імплементація, в тому числі і в Україні.

Перспективою подальших досліджень в даному напрямку є моніторинг процесу формування і становлення національних юридичних стандартів в сфері біоетики та їх збалансованості з положеннями міжнародного права.

Література

1. Кашинцева О.Ю. Право біоетики та медичне право: новий напрямок наукових досліджень Київського університету права НАН України / О.Ю. Кашинцева // Часопис Київськ. ун-ту права. – 2009. – № 4. – С. 202-208.
2. Медведєва М.О. Норми етики та права в регулюванні біомедичних досліджень: міжнародно-правовий аспект / М.О. Медведєва // Сучасні проблеми біоетики / Редкол. Ю. І. Кундієв (відп. ред.) та ін. – К. : Академперіодика, 2009. – 278 с.
3. Поттер В.Р. Биоэтика: мост в будущее / Поттер В.Р.; под ред. С.В. Вековшиной, В.Л. Кулиниченко. – К, 2002. – 216 с.
4. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір / Л.Г. Удовика. – Х. : Право, 2011. – 552 с.
5. Міжнародний кодекс медичної етики 1983 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/990_002.
6. Декларація незалежності та професійної свободи лікаря 1986. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_326.
7. Декларація про евтаназію 1987 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://z-1.com.ua/ua/new422/>.
8. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації "Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження" 1964р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/990_005
9. Декларація стосовно трансплантації людських органів 1987 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_330.

10. Дванадцять принципів організації охорони здоров'я для будь-якої національної системи охорони здоров'я 1963 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/990_004.
11. Декларація ООН про клонування людини 2005 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_d57.
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
13. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину 1997 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_334.
14. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини, що стосується заборони клонування людських істот 1998р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_526.
15. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини, що стосується трансплантації органів та тканин людини 2002 р. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_684.
16. Справа «Гласс проти Сполученого Королівства» (Glass v. The United Kingdom). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-4464&filename=002-4464.pdf&TID=ihgdqbxnfi>
17. Справа «Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-4754196-5782800&filename=003-4754196-5782800.pdf>.
18. Справа «Во проти Франції» (Vo v. France). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/003-1047783-1084371?TID=ihgdqbxnfi>.
19. Справа «Еванс проти Сполученого Королівства» (Evans v. The United Kingdom). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.unionedirittiumani.it/wp-content/uploads/2014/11/evans-v-uk.pdf>.

Реферат

СОВРЕМЕННЫЕ БИОЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Лурье К.И.

Ключевые слова: биоэтика, международное право, конвенция, Европейский суд по правам человека.

В статье отражены тенденции прогресса новейших направлений современной медицины, таких как генетика и геномная инженерия, реаниматология и трансплантология, что обуславливает появление новых биоэтических проблем. Однако не все проблемы можно объяснить и решить в рамках врачебной этики и деонтологии. Обращается внимание на недостаточную, а иногда отсутствующую юридическую регламентацию в вопросах границ и императивности международно-правовых стандартов и национальных государственных законодательных актов, касающихся биоэтических аспектов. Следующим этапом исследования является мониторинг процесса формирования и становления национальных юридических стандартов в сфере биоэтики и их сбалансированность с положениями международного права.

Summary

MODERN BIOETHICAL ASPECTS AND INTERNATIONAL LAW

Lurie K.I.

Key words: bioethics, international law, convention, the European Court of Human Rights.

This article focuses on the latest trends in some new fields of modern medicine, including genetics and genetic engineering, critical care medicine and transplantation that lead to the emergence of new bioethical issues. However, not all problems can be explained and resolved within the framework of medical ethics and deontology. The attention is paid to the fact that sometimes there is an insufficiency or lack of legal regulations in matters of borders and the imperative implementation of international legal standards into the frames of national legislation related to bioethical issues. The next research stage is monitoring process of the development and establishment of national legal standards in the field of bioethics and its balance with the international law.

УДК 378.147+614.253.4

Мінько Л.Ю.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ПІСЛЯДИПЛОМНІЙ ОСВІТІ ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

У статті розкривається поняття «дистанційне навчання у підготовці лікарів-інтернів». Визначено роль дистанційної форми навчання на післядипломній освіті лікарів-інтернів у їх професійній діяльності, оскільки таке навчання відкрило нові можливості для отримання освіти і підвищення кваліфікації. Також з'ясовано ефективність інтернет-технологій у професійному становленні лікарів-інтернів на етапі післядипломної освіти.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційне навчання у підготовці лікарів-інтернів, лікарі-інтерни, дистанційна освіта, інтернет-технології, післядипломна освіта.

Вступ

На сьогоднішній час в Україні створені такі соціально-економічні умови, які формують в майбутніх медиків зацікавленість у здобутті професії, прагнення до самовдосконалення, складаючи при цьому максимум зусиль для дося-

гнення високого рівня професіоналізму та володінням сучасними методиками лікування. Тому основним в професійному становленні та розвитку лікарів-інтернів є збереження знань та навичок, що мають постійно вдосконалюватися.

Застосування традиційних методів навчання лікарів-інтернів спрямоване на придбання і по-